

ALFÖLDY JENŐ
A teljes ember, ha nőnemű

Weöres Sándor *Psyché*jéről

Nem tudom, van-e időszerűbb olvasmány Weöres Sándor öregkori főművénel, a *Psyché* című verses regényénél. Weöres olyan nőmodellt elevenített meg tizenkilencedik század eleji formában és az akkori történelmi, művelődéstörténeti korpébe helyezve, amely élni segít a harmadik évezred eszménykereső nőnek csakúgy, mint a női sorsot befolyásoló, sorsukat velük összekötő férfiak emberiségfelének. „Élni segít”, ahogy maga Weöres Sándor mondta.

Weöres remekében igen nagy szerepe van a vegytisztán testi vonzalomból eredő nemi kapcsolatnak. Olyannyira, hogy a harminc évesen már „mindenen túl” levő, ki tudja, hány férfit bibliai értelemben ismerő Lónyay Eliza *kurvának* vallja magát a rá jellemző szabadszájúsággal. Ám az életrajz ismeretében érzékeljük ebben a szóban az iróniát. Liza személyiségéből, élettörténetéből, érzelmi életéből s nem utolsó sorban költészetéből (mely *életmű* a weöresi *életműben*) középponti szerep jut a legnagyobb humánus értékeknek is. Előtérben az öröm jogáért megküzdő nő áll, de (süldőlány-kori érzelmi zavarodottsága múltával) sosem a tisztesség, a jóakarát és a részvét rovására. Személyének ókori modellje a római mitológia alakja, Psyché. A legerősebb érzelem, a szerelem női princípiumának allegóriája ő, a férfié Amor. Ők ketten a lélek, az anima és az animus megtestesülései. Weöres költészetében ez a testi szerelemben összeforrt „kétfejű alak” (történelmi vonatkozásaiban „kétfejű szörnyeteg”) a Hermafroditusz – a Hermészre és Aphroditére kettébomló, kétnemű isten-ös származéka. A görög mondavilág szerint Hermafroditusz két fele a szerelem-

ben talál vissza egymáshoz. Rövid időre ismét egyesülhetnek – részesülnek az ösboldogságban, a teljességben. A női fél megőríz valamit a férfi lélekből, az animusból, a férfi-fél pedig az animából, s ezáltal mindkettőjük az ember kétféle lehetőségét hordozza magában. Weöres olyan karaktert hívott életre *Psyché*jében, akinek gyönyörű női testében „férfias” erények is lakoznak, olyanok, amelyek a modern nőknél gyakoriak: éles eszű, Don Juant megszégyenítőn hódító, magának független, szabad életmódot kiharcoló, egyúttal demokratikus és igazságos úrnő.

Lelkében megőrizte az egyetlen és beteljesületlen szerelme, Tóth Laczkó iránti gondoskodás *anyáskodó*, bár nem *anyai* erényét is.

A verses regény fogadtatása a megjelenését követő hónapokban és években meglehetősen vegyes volt. Akadtak erősen fanyalgó, úgyszintén a zseninek járó főhajtást kifejező esszék és kritikák. A *Psyché* elleni, negyven évvel ezelőtti kifogások közül hármát érdemes kiemelni a cáfolat kedvéért, tekintettel arra, hogy ezeknek még nem jártunk a végükre kellőképpen. Az első, ismételten megjelenő ellenvetés a művel szemben műfaji természetű: *nem regény*. A második vád: az erotikus töltésű mű a

magánember szférájában marad, a fogyasztói társadalom elszigetelt életérzésének és nem a közösségi embereszménynek felel meg, s az *izolált ént* fejezi ki, mint Weöres egész költészete. A harmadik, legotrombább kifogás: a *Psyché* nevében írt versek egy *dilettáns* költő munkái. Mintha *Psyché fejlődésben bemutatott* költészete 1813 körül nem jutott volna föl a weöresi költészet egyik lehetséges csúcsára. Ez bizony a kritikus dilettantizmusára vall, nem Lónyay Elizáéra.

Stiláris szempontból volt csak valamelyes egyetértés a *Psyché* fogadtatásában: Weöres vitathatatlan érzékkel szólaltatta meg a nyelvújítás kezdetén, az 1808 és 1830 között megújított magyar nyelvet. Azt sem vitatták, hogy a versek hibátlanul hozzák a

Gyulai Líviusz: *Psyché*

berzsenyis, kazinczys klasszicizmus, a korai, Csonkaira, Fazekásra visszavezethető rokokó népiesség, a késő manierista költőnők (Vályi Klára, Molnár Borbála, Újfalvy Krisztina, Dukai Takách Judit és mások) stílusát. Psyché, azaz Lónyay Eliza (Lidi, Erzsi, Böske) emlékeztet a korabeli, *mesterkedő* költőkre is, akiket Weöres a *Három veréb hat szemmel* című líratörténeti antológiában vonultat föl, részben a Psychével kapcsolatos bűvarkodás melléktermékeként, részben három-négy szakember (főként a régi irodalomban otthonos, a *Mesterkedők* című antológiát összeállító Kovács Sándor Iván) segítségével végzett kutatómunkája révén. A romantikát csak egy vers erejéig érinti Psyché költői világa – a lázadó arisztokrata, Shelley vonzó hírére írt a poetessza egy remek utánérzést az angol költő modorában. Psychének nemcsak életrajza, hanem költői világa is jelzi a *kiemelkedő egyéniség* meglétét: írásaiban rengeteg a szellemes, ironikus fordulat, a fölény minden arisztokratikus és nyárs-polgárias előítélettel szemben. Biztos ízléssel kezeli a divatos vagy divatjamúlt korstílusokat – ízlése megegyezik Weöres Sándoréval. Rajong Csokonaiért és Berzsenyiért, fenn tartásokkal viseltetik Kazinczy vagy Kisfaludy Sándor iránt, de őket is becsüli, és sokat tanul tőlük. Tökéletesen versel a sapphikumokban, anakreónikákban éppúgy, mint a magyaros formákban, nyelve igen gazdag és sokrétű. Ugyancsak weöresi vonása, hogy a cigánydalok és a titkon terjedő „lator énekek” nyersesége, szilajsága éppúgy megtalálható költeményeiben, mint a német és francia betétek és latinizmusok. A mitológiai elemek főként Ungvárnémeti Tóth László hatását juttatják eszünkbe. Ezek korszakosan elterjedtek a főúri nyelvben, éppúgy a lateinerekében, a deákos írók és magántanárok nevelte úriasszonyok és kisasszonyok nyelvhasználatában is. Külön *regényírói* bravúr, hogy a versek stílárís és gondolati fejlődésében megvalósult a *fejlődésregény* elve is, úgyszintén a *törté-*

Gyulai Líviusz: Psyché

nelmi és a *társadalmi regényé* is a prózai betétek s a versekbe sűrített információk révén, ha *kisregény* terjedelemben is.

Miután Liza hozzámegy a gazdag Zedlitz báróhoz, a részben cigánykirálynőtől, részben az ország legelőkelőbb családjaiból leszármazott Eliza minden lehetőséget megragad, hogy részesüljön a nagy művészet nyújtotta élményekben: megismerkedik Goethével, Hölderlinnel, Beethovennel, a legelőkelőbb magyar és más arisztokratákkal, huszártisztekkel, s még egy kamaszkorú Habsburg főherceg is szeretné őt egy bécsi bál alkalmával megszőktetni. Közéleti életet is él, bár e téren csakugyan „műkedvelő”: elegánsan legyezgeti magát a pozsonyi reformországgyűlések parázs vitáit hallgatva.

Hódító szépsége, rengeteg kalandja, szórakoztató egyénisége, társasági sikerei és mai szóval *vagánysága* miatt sok vetélytársnője és irigye támad, főként az úriasszonyok körében, de színes egyéniségének köszönhetően (a szomoru végtől eltekintve) mindig kivágja magát a bajból: számíthat a „lovagias” férfiak nem egészen önzetlen segítségére. Férjével afféle szóbeli szerződést kötött, hogy hajlandó vele élni, de csak ha szabadon élheti életét, s mint a Psyché mitológiai jelképe, a pillangó, röpködhet bokorról bokorra, ágyról ágyra. Nem akármilyen *egyéniiség* – az, amit Weöres Sándor elhárított önmagától: „Az okosak ajánlják: legyen egyéniséged. / Jó; de ha többre vágyol, legyél egyénföltötti” – ez a költő közismert *Ars poeticája*. Weöres egy teljes *életművet* írt Psyché verseiből és életrajzából, erről a *kiemelkedő női egyéniségről*, csillogó humorral és a *tragikum* iránti érzékkel, amely a saját nevében írt verseiből világnézeti okokból többnyire hiányzik. Psychével a harmadik évezred felé mutató női *egyéniiséget* teremtett: a női módra megvalósult *teljes embert*. Psyché költészete már fiatal korában, 1920 táján lezárul, s a következő irodalmi korszak, az *Aurora* almanachja körül kibontakozó romantika

– sok biedermeier vonással – már nem az övé, s a stílustörténeti „haladás” egyik avatott szakembere, Toldy Ferenc értetlenül bírálja el Liza verseit. Pontosan olyan értetlen, mint a *Psychét* bíráló hivatalos sajtó: *dilettáns*nak tartja csípős szókimondásáért, sapphói őszinteségű erotikájáért és deviáns gondolkodásáért. A közgondolkodás mit sem változott százötven év alatt.

A verses kisregény *ma* ugyanolyan időszerű, mint 1975 körüli fogadtatásakor. A zseniális költőnk sorsa ma sem sokkal könnyebb, mint akkor, vagy mint kétszáz évvel ezelőtt. Az Erzsire jellemző *deviancia* az egyetlen, amelyet – a „kulturális” szponzorálás és a bulvármédia és az illegális pornográfia divattá avatott. Ez azonban nagyobb torzítás, mint ha egy jóhiszemű marxista esztéta úgy állította volna be *Psychét*, mint Delacroix híres, jakobinus szellemű szabadság-istennőjének egy magyarországi megfelelőjét a Habsburg-abszolutizmus korában. Ez nekem még mindig rokonszenves túlzás volna. A hetvenes évek marxistáinak sajnos nem jutott

eszükkbe. A pucér felsőtestű, gyönyörű szabadság-jelkép a francia és a világtörténelem szomorú tanulságai szerint csak az erőszakot igazolná, nem az emberi lényeghez tartozó szabadságot, melynek „szövedéke mindig fölfeslik valahol”, ma különösen. *Psyché* jóval több ennél az allegorikus nőalaknál: kivételes *emberséget*, szívet és eszt is kapott érzékisége mellé szerzőjétől, Weöres Sándortól, és semmi köze a pártsajtóban emlegetett dilettantizmushoz. A görög istennők közül Aphrodité női szépségét, érzékiségét, Pallasz Athéné okosságát-bölcsességét s a fiús Artemisz sportosságát egyesíti. Csupán Héra istenasszony anyaságeszményétől idegenkedik, pedig két nagyszerű gyermekkel ajándékozta meg férjét s hazáját. Weöres azt sugallja, hogy egyenrangúságukért, Héra kezét elengedve, nagy árat fizettek a női felszabadulás előfutárai, a szüfrazettek és a feministák. *A teljes ember* eszméje, ha nő valósítja meg, anyának is éppúgy meg kell hogy kapja teljes rangját, mint szerelmi szabadságában, társadalmi rangjában és hivatásában.

Első sor (balról): Bodnár Bertalan, Zilahy Lajos, Weöres Sándor, Illyés Gyuláné, Károlyi Amy,
hátsó sor: Hamza András, ismeretlen hölgy, Illyés Gyula, Kovács Imre
New York, 1966. június, Gabriel D. Hackett felvétele (PIM Művészeti és Relikviatár)